

ÚVOD DO RORTYHO POLEMÍK

Dve štúdie R. Rortyho, ktoré uverejňujeme v tomto čísle Filozofie, boli napísané ako repliky v polemikách, z ktorých sa odvíjajú dnes vari najdôležitejšie línie vývoja amerického filozofického myslenia. Tieto polemiky majú zložitú historickú pozadie, ich témami sú zároveň viaceré, nie vždy jednoznačným spôsobom súvisiace problémy a ich argumentácia sa rozvíja súběžne na niekoľkých rovinách.

Píše sa orientovať v týchto sporoch a polemikách nie je ľahké ani pre zasvätených, a preto zrejme nebude od veci uviesť do nich slovenského čitateľa niekoľkými vysvetleniami týkajúcimi sa témy sporu, charakteristiky jednotlivých stanovísk a pojmov, ktoré sa v polemike používajú.

Téma prvého sporu sama osebe nie je ničím úplne novým, vlastne ide o dobovú modifikáciu jedného z „večných“ filozofických problémov, problému vzťahu našich teórií ku skutočnosti. Dnes už v tomto spore nepôjde o to, či našim teóriám, resp. pojmom niečo „v“ skutočnosti zodpovedá, alebo nie, ale ide aj o to, ako sa takéto „odkazy na niečo“ premietajú do vnútornej štruktúry teórií, ako sa teda odlišuje skutočné poznanie od mienky, ako sa teória ako taká podieľa na „utváraní“ skutočnosti a čo je garantom „poznávacej hodnoty“ našich pojmov a teórií.

Druhý spor má za sebou tiež dlhé a zložitú dejinnú pozadie: ide predsa o dobovú konkretizáciu psycho-fyzického problému, takého charakteristického pre novovekú filozofiu. Dobová konkretizácia znamená, že spor sa formuluje a rieši na pozadí prínosov konkrétnych špeciálnych vied (od neurofyziológie až po kognitívnu vedu) a analytickým aparátom, ktorý nám dal k dispozícii vývin filozofie v tomto storočí.

Nie je teda jednoduché orientovať sa v týchto sporoch, možno to však uľahčí niečo ako „katalóg“ základných stanovísk.

Hilary Putnam pomenoval svoje stanovisko ako vnútorný realizmus a charakterizuje ho ako pokus nájsť „strednú cestu“ medzi objektivizmom a relativizmom. Podľa jeho názoru klásť si otázky typu „Aký je vzťah medzi výpoveďami pozorovateľa nezávislého od sveta a týmto svetom?“ nemá zmysel. Jazyk a kultúra totiž tak hlboko prenikajú do toho, čo nazývame skutočnosťou, že každý pokus oddeliť tieto tri zložky od seba je vopred odsúdený na neúspech.

Dôležitou súčasťou stanoviska vnútorného realizmu je istá koncepcia racionality. Podľa H. Putnama existuje niečo ako ideálna racionálna zdôvodniteľnosť našich kritérií. Totiž už skutočnosť, že hovoríme o rôznych koncepciách racionality, implikuje presvedčenie, že existuje Grenzbegriff, limitný prípad ideálnej racionality. Je síce pravda, že z pojmu „racionalita“ nemožno eliminovať konceptuálne schémy, skupinové záujmy, kontexty a kultúrnu históriu. Je to transkultúrny pojem. To, že rozličné verzie nejakého pojmu sú impregnované kultúrou a jazykom, neznamená, že konflikt medzi nimi nemožno riešiť racionálne. Rozličné kultúry s rozličnými ontológiami môžu mať rozličné predstavy o kritériách, pomocou ktorých možno napríklad určitú substanciu identifikovať ako zlato, zhodujú sa však v tom, že tieto kritériá vždy určitým spôsobom zdôvodňujú, predpokladajú teda ideálnu racionálnu zdôvodniteľnosť odlišných kritérií.

Koncepcia racionality úzko súvisí s teóriou pravdy: Podľa Putnama pravda nie je „... nič viac ako ideálna racionálna akceptovateľnosť“. H. Putnam považuje za potrebné zreteľne odlišť svoje stanovisko od filozofických stanovísk, ktoré nazýva relativizmom, teda od teórií, podľa

ktorých hranice medzi pravdou a nepravdou sú totožné s hranicami medzi tými, s ktorými sa dokážeme zhodnúť, a ostatnými.

R. Rorty charakterizuje svoje stanovisko ako pragmatizmus a mieni tým doktrínu, podľa ktorej niet iných ohraničení skúmania okrem tých, ktoré vyplývajú z diskusie, niet ohraničení odvođených z prirodzenosti objektov, mysle alebo jazyka; existujú len čiastočné obmedzenia dané poznámkami tých, ktorí skúmajú spolu s nami.

Pragmatista nám hovorí, že je beznádejné dúfať, že objekty nás obmedzujú pri formulovaní právd o nich, ak k nim pristúpime s nezatemneným mentálnym okom, s prísnou metódou alebo s presným jazykom. Chce, aby sme sa zriekli predstavy, že Boh, alebo evolúcia ... nás naprogramovali tak, aby sme sa mohli považovať za stroje na adekvátne verbálne zobrazovanie sveta, a že filozofia nás vedie k sebapoznaniu tým, že nám dovoľuje prečítať náš vlastný program. Ako to zdôraznil Peirce, sme obmedzovaní v jedinom zmysle, a to v tom, že si nevieme predstaviť, čo by sme mohli považovať za pravdu, ak nie názor, ktorý môže prežiť všetky námietky, ktoré sa ukázali nesprávne. (*Consequences of Pragmatism*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1982, s. 165.)

Z Rortyho hľadiska je pragmatizmus zároveň teóriou racionality i teóriou pravdy.

V spore o povahu mysle, o vzťah mysle a tela, Rorty zastáva stanovisko, že pojem mysle, ako aj problém vzťahu mysle a tela pochádzajú z pokusu filozofie 17. storočia urobiť z „mysle“ sebestačnú sféru skúmania. Išlo o ponuku para-mechanického výkladu mentálnych procesov, na základe ktorých by bolo možné zdôvodniť jednu skupinu nárokov na poznanie a odmietnuť inú. (*Philosophy and The Mirror of Nature*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1979, s. 126). R. Rorty sa usiluje ukázať, že problém vzťahu mysle a tela je viazaný istým historickým kontextom a mimo tohto kontextu stráca zmysel. Nejde teda o hľadanie riešenia tohto problému, ide o to, ukázať, že tento problém nie je vlastne problémom. Podľa neho „ak poznanie nie je záležitosťou adekvátnosti reprezentácií v inom než tom najtriviálnejšom a neproblematickom zmysle, tak nepotrebujeme ani nijaké vnútorné zrkadlo, a niet teda ani nijakej záhady vzťahu tohto zrkadla k našim hmatateľným častiam (tamtiež, s. 127).

Toto stanovisko je namierené proti skupine filozofov, ktorých Owen Flanagan nazval „new mysterians“. Môžeme ich považovať za „umiernených naturalistov“. Ich stanoviská exemplárne sformuloval Colin McGinn. Podľa neho „viem, že mozog je de facto kauzálnym fundamentom vedomia, ale naše kognitívne uspokojenie nám znemožňuje pochopiť a vysvetliť tú vlastnosť (alebo súbor vlastností) mozgu, ktorá zaisťuje vzťah medzi psychickým a fyzickým“.

Veľmi dôležitú úlohu zohráva koncepcia nazývaná „karteziánsky materializmus“. Je to filozofia, ktorá odmieta dualizmus, ale zachováva si s ním spojenú predstavu vedomia ako síce hmotnej, ale celostnej a nedeliteľnej entity, jediného diváka v hľadisku „karteziánskeho divadla“. Karteziánske divadlo je Dennetova metafora pre vlastnosť alebo súbor vlastností mozgu, prostredníctvom ktorých sú vedomiu prezentované „skúsenostné dáta“. Dej, ktorý sa odohráva na javisku karteziánskeho divadla, má jediného diváka v hľadisku – „ja“; je to takpovediac „hľadisko prvej osoby“. Jedine „ja“ v mozgu/vedomí ktorého sa príbeh odohráva, má k nemu bezprostredný prístup.

Rozhodujúcim spôsobom do polemiky vstúpilo stanovisko „intencionálneho realizmu“.

Podľa tejto filozofickej koncepcie máme intencionálne stavy považovať za reálne stavy niektorých biologických organizmov. Tieto stavy majú však niektoré špecifické vlastnosti – kváliá –, ktoré sú prístupné iba z hľadiska subjektu týchto stavov, z hľadiska prvej osoby. Na druhom konci spektra je „eliminacionizmus“, podľa ktorého rozličné „kváliá“ sú iba slová, ktoré používame na označenie tých procesov prebiehajúcich v mozgu, ktorých mechanizmus zatiaľ ešte nedokážeme vysvetliť. Keď raz veda tento mechanizmus objasní, zabudneme na kváliá podobne, ako sme zabudli na „flogistóny“, „kaloriká“ a štyri princípy renesančnej alchymie.

Osobitné miesto patrí koncepcii D. Dennetta. Možno ju umiestniť niekde do stredu tohto spektra, medzi oba krajné póly. Dennett sa zhoduje s autormi prvej skupiny v tom, že intencionálne stavy sú reálnymi stavmi ľudí a aj niektorých iných biologických organizmov, ale na rozdiel od nich a v zhode s autormi druhej skupiny je presvedčený, že tieto stavy sú objektívne prístupné aj pre vonkajšieho pozorovateľa, a to pre pozorovateľa, ktorý používa intencionálnu poznávaciu stratégiu. Je to stratégia, ktorú používame my všetci vo svojom každodennom živote, keď si navzájom vysvetľujeme a predpovedáme svoje správanie tým, že si prisudzujeme rozličné presvedčenia, želania a iné intencionálne stavy. Otázka, ktorú si Dennett kladie, je, či by sme túto stratégiu mohli po kritickej analýze redukovať na niečo, čo by sa dalo zaradiť medzi poznávacie stratégie, aké sa bežne používajú vo vede. Predpokladať o niekom, že má určité presvedčenie alebo želanie, je podľa Dennetta rovnako legitímne, ako predpokladať, že má hmotné ťažisko. „Presvedčenia“, „želania“ a iné intencionálne stavy považuje Dennett za rovnako reálne stavy intencionálnych systémov, ako sú „hmotné ťažiská“, „silové polia“ a „elektrické náboje“ reálnymi stavmi fyzikálnych systémov.

(eg; red.)

PUTNAM A HROZBA RELATIVIZMU

RICHARD RORTY, Virginská univerzita, USA

V svojej najnovšej práci *Realism With Human Face* H. Putnam uvádza, že „sa ho často pýtajú, v čom nesúhlasím s Rortym“ ([1], 20). Aj ja často dostávam otázku, v čom nesúhlasím s Putnamom. Je to preto, že Putnam a ja sa zhodujeme v mnohých veciach, ktoré veľa iných filozofov neakceptuje.

Úplne súhlasím s tým, čo Putnam hovorí v nasledujúcich riadkoch:

I. „... prvky toho, čo nazývame ‚jazykom‘ či ‚mysľou‘ prenikajú do toho, čo nazývame ‚realitou‘, tak hlbko, že už náš samotný úmysel označovať sa za tých, čo ‚mapujú‘ niečo ‚nezávislé na jazyku‘, je od začiatku absolútne skompromitovaný. Podobne ako relativizmus, hoci iným spôsobom, je aj realizmus neuskutočniteľným pokusom dívať sa na svet odkadiaľ“ ([1], 28).

II. „[Mali by sme] prijať postavenie, ktoré nám je súdené v každej situácii, totiž postavenie bytostí, ktoré nemôžu mať taký pohľad na svet, ktorý by neodrážal naše záujmy a hodnoty, ale ktoré práve preto musia považovať niektoré pohľady na svet – a teda aj niektoré záujmy a hodnoty – za lepšie než iné“ ([1], 178).

III. „To, čo Quine nazval ‚neurčitou prekladu‘, by sa malo chápať skôr ako ‚záujmami podmienená relativnosť prekladu‘... ‚Záujmami podmienená relativnosť‘ nie je protikladom objektívnosti, ale absolútnosti. To, že nejaká interpretácia alebo vysvetlenie je správne vzhľadom na záujmy relevantné v danom kontexte, môže byť objektívnou skutočnosťou“ ([1], 210).

IV. „Jadrom pragmatizmu – Jamesovho i Deweyovho, ak nie aj Peirceovho – bolo to, že trval na zvrchovanosti hľadiska konajúceho. Ak sa domnievame, že v procese našej praktickej činnosti v tom najširšom zmysle slova sa musíme dívať u určitého hľadiska, používať určitý ‚pojmový systém‘, nemôžeme zároveň tvrdiť, že to skutočne nie je ‚to, ako sa veci majú naozaj‘“ ([1], 83).

V. „Tvrdiť, ako to niekedy robí B. Williams, že už sám pojem poznania si vyžaduje smerovanie k jednému veľkému obrazu, je čistý dogmatizmus... V skutočnosti je to tak, že etické poznanie si nemôže nárokovať na absolútnosť; no príčinou je, že pojem absolútnosti je inkohorentný“ ([1], 171).